

آفتاب عصمت / ۱۰

حضرت امام علی بن سوسن الرضا (ع)

دکتر علی اکبر وائلی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۵

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال،

صندوق پستی ۴۱۹۱-۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: حضرت امام علی بن موسی الرضا (ع)

نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

طراح جلد: محمدرضا نبوی

نوبت چاپ: اول (۱۳۹۵)

حروف متن: کریم ۱۴ روی ۱۸

تکثیر و صحافی: اسپید، ۸۸۴۲۷۶۵۰۶

شمارگان: ۵۰۰

تألیف: ۱۱۰۰۰۰ ریال

تلف مرکز فروش: ۰۲۱-۶۱۲۱۰۲۱

www.amirkabir.net فروش اینترنتی

همه حقوق محفوظ، هرگونه نسخه برداری از این اثر غیرقانونی و مجازات آن در قوانین جمهوری اسلامی ایران (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در مجله‌ها، روزنامه‌ها و مجلات مجوز) ممنوع است. کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع ذیصلاح پیگیری می‌گردد.

سرشناسه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۳۴-

عنوان و نام پدیدآور: حضرت امام علی بن موسی الرضا (ع) // علی اکبر ولایتی

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۳۲۵ ص.

فروست: آفتاب عصمت: ۱۰.

شابک: 978-964-303-634-8

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۱۱]-۳۱۷.

یادداشت: نمایه.

موضوع: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۲-۲۰۳ ق.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ح ۶ و ۸ و ۴۷ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۰۳۳۰۲

دربارهٔ مجموعه

در فرهنگ اسلامی، ایرانی، انتقال دانش به اقشار مختلف جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. جایگاه والای علم‌آموزی در اسلام و توصیه‌ی این آیین آسمانی بر وجوب کسب دانش بر هر زن و مرد مسلمان، ولو بهای رنج سفر به اقصی نقاط دنیا، نشان‌دهندهٔ اهتمام اسلام به کسب علم است.

در گذشته، سخنوران، خطباء، نقالان، پرده‌خوانان و اعطیان و... انتقال‌دهندگان آموزه‌های حکمی و علمی با زبانی ساده به مردم بودند. این گروه‌ها حلقهٔ اتصال نخبگان جامعه به مردم محسوب می‌شدند؛ گروه‌هایی که والاترین سخنان و آموزه‌ها را به زبانی همه‌فهم بیان می‌کردند.

با تلاش آنان بود که جامعهٔ ایرانی فهم مشترکی از مفاهیمی

چون «مذهب» و «ملیت» کسب کرد؛ زیرا این مفاهیم را نخبگانی چون حکیم طوس، فردوسی بزرگ، در شاهنامه بازآفرینی کردند و نقالان و پرده‌خوانان به گروه‌های گوناگون اجتماع تسری دادند. براین اساس، اماکنی چون قبه‌خانه‌ها، فراتر از مراکز تفریح و سرگرمی، مکانی برای هم‌اندیشی و نقالان آموزه‌ها بودند. حتی گردآوری کتاب‌هایی با عنوان «کتاب‌ها» می‌توان در جهت انتقال دانش و حکمت، به صورت عمومی به جامعه تعبیر کرد.

با ورود مدرنیسم و رفاه‌رفته‌ای‌های چون رادیو و تلویزیون جایگزین این گروه‌های سنتی شد. با این حال عمومی‌شدن سوادآموزی موجب شد نیاز به کتاب همچنان باقی بماند. البته باید گفت رسانه‌های مدرن با وجود سهل‌الوصول بودن و گستره وسیع مباحث، عمیقاً کتاب، به مسائل نگاه دقیقی ندارند؛ از این رو لازم است به گسترده‌شدن طیف باسوادان، کتاب‌هایی منتشر شود که هم موضوعات مختلف را دربرگیرد و هم با وجود رعایت اصول تحفیت، از کتاب‌های تخصصی متمایز باشد. این نیاز با انتشار کتاب‌های جیبی پاسخ یافت؛ پاسخی درخور به نیاز مطالعه با آسان‌ترین روش و کمترین هزینه.

با در نظر گرفتن شرایط امروز جامعه نیاز انتقال مستقیم و بی‌پیرایه مفاهیم متعالی فرهنگ اسلامی - ایرانی بیش از پیش احساس می‌شود، لذا لازم بود کتاب‌هایی در قالب و قطع جیبی و متناسب با اهداف فرهنگی و علمی نظام جمهوری اسلامی منتشر شود. بر همین اساس آقای دکتر علی‌اکبر ولایتی که همواره دغدغه بازشناسی فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی و آفرینش آن را دارد، با تألیف مجموعه‌های «آفتاب» و «آفتاب معرفت» و پرداختن به زندگی، روزگار و زمانهٔ متأخر فرهنگی تلاش می‌کند گامی در ارتقای فهم عمومی نسبت به گذشتهٔ تاریخی فرهنگی ایرانیان بردارد.

ناگفته پیداست از این آثار به انتظار کتاب‌های تخصصی در حوزهٔ تاریخ و ادبیات را داشت، اما این بدان معنا نیست که مؤلف محترم دقت و صحت در تالیف را نادیده دقت و صحتی که لازمهٔ معرفی فرهنگ این مرزوبوم به جامعه‌ای است که عطش دانستن را با تمیز نیک از بد و سرافرازانه از پست و ذلیلانه سازخته. بر این اساس، مجلدات مجموعه‌های «آفتاب» و «آفتاب معرفت» پاسخی به این نیاز عمومی است.

در زمانه‌ای که اطلاعات نادرست از گوشه و کنار، جامعهٔ ایرانی را نشانه رفته است، این مجموعه‌ها برآند اطلاعاتی

صحیح به جامعه منتقل کنند و از گذشته پرافتخارشان آگاه سازند. بنابراین با وجود کثرت رسانه‌های مدرن و توجه نسل جدید به این رسانه‌ها، کتاب‌های جیبی با موضوعات تاریخی و ادبی می‌تواند در جذب این نسل به کتاب مؤثر باشد. با این همه، مؤلف محترم خود را در ارتقای این مجموعه‌ها بازمانده‌های مشفقانه می‌داند؛ نقدهایی که علاوه بر ارتقای کیفیت آثار ایشان را در ادامه مسیر دلگرم می‌سازد.

لازم به تکرار است نقدهایی که تا به حال درباره «مجموعه آفتاب»، به قلم اهل مر و هنر نقاد و اندیشه و قاد باریک‌بینان عرصه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران نگاشته شده، توسط مؤسسه آفتاب بررسی و در زیر است جدید این مجموعه اعمال شده است؛ افزون بر این، نگارنده در بازنگری جدید مجموعه آفتاب در فصل «سخن پایانی»، جمع‌بندی خود را برآیند نظر همه پژوهشگران در موضوع مورد بحث را به تفصیل آورده و به نحوی در تکمیل نوشته‌های پیشین خود کوشیده است.

در پایان، دست‌اندرکاران مؤسسه آفتاب خداوند تعالی را سپاس‌گزارند که در این طریق از یاری بسیار ارزشمند همراهانی چون آقایان مصطفی ناظم‌نیا، حسن صمیم نیک‌پی، مهدی حبیبی، دکتر سجاد راعی گلوجه و دکتر ایمان نوروزی

برخوردارند، به‌ویژه حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر مهدی خاموشی، ریاست محترم سازمان تبلیغات اسلامی که با اخلاص و شوق، مؤسسهٔ آفتاب را همراهی می‌کنند. همچنین مؤسسهٔ آفتاب شایسته می‌داند از همکارانی که در ویراست قبلی این مجموعه مشارکت داشته‌اند، تشکر و قدردانی درازا.

مؤسسهٔ آفتاب

فهرست

۱۳		بیشگفتار
۱۷		مقدمه
۲۱		فصل اول: معرفی و نقد منابع
۲۱		منابع حدیثی و روایی اولیه
۴۷		جوامع حدیثی
۴۹		آثار متأخر
۵۱		فصل دوم: زندگی‌نامه
۵۱		ولادت، مدت عمر، اسامی و القاب
۵۱		آغاز امامت
۶۱		دلایل امامت حضرت امام رضا (ع)
۸۷		دوران ولایتعهدی
۱۲۱		معجزات حضرت امام رضا (ع)
۱۵۷		مناظرات حضرت امام رضا (ع)

۲۰۰	کیفیت شهادت حضرت امام رضا (ع)
۲۲۴	اشعاری در مدح و مرثیه حضرت امام رضا (ع)
۲۵۳	اخبار و روایاتی در اهمیت زیارت قبر امام رضا (ع)
	مصل سوم: شرح زندگی همسران، فرزندان و اقوام حضرت
۲۶۷	امام رضا (ع) و جانشینی آن حضرت
۲۶۷	ر.شان، همسران و فرزندان
۲۷۳	جانشینی حضرت امام رضا (ع)
۲۷۹	فصل چهارم: برکات معنوی، آثار مکتوب و شاگردان
۲۷۹	میراث اخلاقی حضرت امام رضا (ع)
۲۹۵	نقش امام (ع) در قیام سرشعی علیه ظالمان
۲۹۶	آثار حضرت امام رضا (ع)
۳۰۱	شاگردان حضرت امام رضا (ع)
۳۰۵	سخن پایانی
۳۱۱	منابع
۳۱۹	نمایه

پیشگفتار

سال‌هاست که موضوع انگوی اسلامی پیشرفت در میان پژوهشگران مسلمان مطرح است. جامعه پیشرفته در منظر الهی همان جامعه طیبه اسلامی است که علم و آگاهی، تأمین شایسته معاش، امنیت و استقلال فردی و اجتماعی و آسایش جسمانی، دوشادوش سکینه قلبی و دسیانه به سلامت مرضی خداوند، از ویژگی‌های آن است. خمیرمایه پیوند این عناصر، اخوت و تعاون اسلامی است که برای پیوستگی اجتماعی، ایجاد روحیه همکاری و مشارکت همه اعضای جامعه ضروری است. بدین ترتیب، در جهان بینی اسلامی خواست‌ها و نیازهای جسمانی و روحانی، توأمان مورد توجه قرار می‌گیرد و زندگی بشر فراتر از دیوارهای محدود دنیایی در نظر گرفته می‌شود.

گرچه سخن گفتن از این اهداف برای توسعه اسلامی جامعه سهل می‌نماید، اما در عمل دستیابی به آنها چالش‌برانگیز و دشوار است. در این میان، پژوهشگران منصف علوم اسلامی جملگی بر این اصل متفق هستند که دستیابی به این الگوی آرمانی و شناخت وجوه گوناگون آن، بدون آشنایی با آیات کریمه قرآن و شناخت حضرات معصومین (علیهم‌السلام)، صعب و بدیهه‌ای نیست؛ زیرا بشریت برای دستیابی به توسعه همه‌جانبه راهی ندارد جز آنکه شیوه خدایی در پیش گیرد؛ شیوه‌ای که پایه شناخت واقعی انسان و درک نیازهای فطری او استوار است و شکل‌گیری این شناخت تنها با بهره‌گرفتن از منبع وحی و کلام خالق، با ابزار معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) ممکن خواهد بود. با این تدبیر در جامعه آرمانی، هر انسانی به فراخور تلاش خویش به خواست‌های دنیوی و اخروی دست می‌یابد و با برخورداری از معنویت، آرامشی کامل می‌یابد که در هیچ الگوی توسعه دیگری نظیر و همنا ندارد.

کوشش مؤلف محترم در پدیدآوردن مجموعه «آفتاب عصمت» در وهله نخست، تلاشی است در جهت بازشناسی و بازنمایی چهره درخشان و تابناک پیشوایان معصوم (علیهم‌السلام)،

آرمان‌های بلند و والای آن بزرگواران و ادای دین به محضر
مبارک آن حضرات، و در مرحله بعد، ارائه الگوهای دقیق
پیشرفت اسلامی برای جامعه پویا و روبه‌رشد امروز ایران اسلامی
در پایان، مؤسسه آفتاب شایسته می‌داند از آقای دکتر ایمان
نوروزی به پاس همکاری علمی در تدوین مجموعه «آفتاب
حضرت» سپاسگزاری کند.

مؤسسه آفتاب

مقدمه

در اندیشه والای شیعیان سیرت امام علی بن موسی الرضا (ع) جایگاه ویژه‌ای دارند. این جایگاه شاید به این دلیل باشد که دوران امامت آن حضرت در سده‌های مهم‌تر از آن در ایران، یکی از مهم‌ترین ادوار تاریخ اسلام و تشیع بود که ویژگی‌های فرهنگی و سیاسی متفاوتی با دیگر دوره‌های تاریخی حیات حضرات ائمه معصوم (علیهم السلام) داشت. شخصیت علمی، رویکرد فرهنگی و قرار گرفتن امام (ع) در منتهی‌المراتب ولایتعهدی از علل ایجاد این شرایط متفاوت است.

بدون شک، سفر امام (ع) به ایران، حادثه‌ای مهم و تأثیرگذار در تاریخ ایران بوده و تحولات عمیق و بی‌بدیلی در فرهنگ ایرانی بر جای گذاشته است. مأمون عباسی با اهداف فراوان، ولایتعهدی خود را به آن حضرت عرضه کرد؛ اما نه تنها

اهداف پلید او هیچ گاه برآورده نشد، بلکه جایگاه ولایتعهدی، فرصت ویژه‌ای در اختیار امام فرار داد تا با شیوه‌های متعدد، به گسترش معارف والای شیعی در ایران بپردازند. تغییر گرایش اکثریت مردم ایران از تشیع زیدی به تشیع دوازده‌امامی، تعمیق علم و معارف شیعی در میان ایرانیان و رواج فرهنگ علم‌ستایی علوی از مهم‌ترین دستاوردهای این سفر بود.

نوع به تحقق‌نشدن اهداف مأمون و تقویت مبانی شیعی در جامعه ایران، سیفۃ ستمگر عباسی سرانجام به شهادت آن امام ارجمند دست یارید اما تدفین پیکر مطهر آن امام همام در ایران و توجه شیعیان جهان به بارگاه ایشان، از همان دوران تا به امروز، تأثیر سریعی در پیشبرد اندیشه‌های شیعی و حتی تبدیل ایران به مرکز تشیع در جهان اسلام داشته است. از نظر علمی، در میان حضرات ائمه و خصوصاً (علیهم‌السلام)، حضرت امام باقر (ع) و حضرت امام صادق (ع) فرصت و مجال بیشتری برای تربیت شاگردان، تشکیل مجالس علمی و نشر علوم اهل بیت (علیهم‌السلام) پیدا کردند؛ اما به رغم آنکه حضرت امام رضا (ع) مجال کمتری برای تربیت شاگردان و نشر علوم اهل بیت (علیهم‌السلام) داشتند، لقب «عالم آل محمد» که پیش از ولادت ایشان، از طرف حضرت صادق (ع) به ایشان داده شده و حضرت امام موسی کاظم (ع)

آن را نقل و تأیید فرموده‌اند، نشان از مرتبه علمی آن حضرت دارد. اباصلت از امام موسی کاظم (ع) نقل کرده که «برادران، علی بن موسی (ع) دانای خاندان پیامبر است. نیازها و پرسش‌های دینی خود را از وی فراگیرید و آنچه را به شما حنیف داد به خاطر بسپارید؛ زیرا پدرم، امام صادق (ع)، به من فرمود: «دانای خاندان پیامبر (ص) در نسل تو است و ای کاش من از او یاد می‌کردم و می‌دیدم» (طبرسی، ص ۳۱۵).

مناظرات حضرت رضا (ع) گفته جد و پدر بزرگوار آن حضرت را تأیید می‌کند؛ زیرا علمای عرب و ایرانی به مقام علمی ایشان و اینکه از حباء العالم آل محمد (ص) بود اذعان کرده‌اند. اباصلت می‌گوید: «من از علی بن موسی الرضا دانایتر ندیدم و هیچ عالمی او را ندیده و اگر اینکه همین گواهی من را داد». ابراهیم بن عباس، از اصحاب حضرت رضا (ع)، می‌گوید: «هرگز ندیدم که حضرت رضا (ع) مسئله‌ای را بدون پاسخ بگذارد. در علم و دانش، کسی را تاکنون دانایتر از او سراغ ندارم. مأمون مرتب آن حضرت را با پرسش از او در مباحث علمی امتحان می‌کرد، پس جواب کامل دریافت می‌کرد».

در یکی از مناظرات، رأس‌الجالوت، رهبر یهودیان، گفت: «اگر مسئله ریاست بر یهودیان نبود، من اسلام و دین محمد (ص) را می‌پذیرفتم و از ولایت شما پیروی می‌کردم.

سوگند به خدا، من کسی را داناتر از شما به تورات و انجیل و زبور ندیدم» (مجلسی، ۱۳۰۱ق، ج ۴۹، ص ۷۳-۸۱). شیخ مفید گوید: علت انتخاب امام رضا (ع) از میان برادرانش به سبب علم و حلم و ورعی بود که از وی ظاهر شد. این امری است که شیعه و سنی بر آن اتفاق دارند و ایشان را به این اوصاف می شناسند. مأمون به فضل بن سهل گفت: «کسی که برتر از این مرد عالم روی زمین سراغ ندارم» و در جای دیگر، خطاب به حضرت (ع) که: «خدا مرا بعد از تو زنده ندارد. به خدا سوگند، دانش صحیح جز نزد خاندان پیامبر (ص) یافت نمی شود و به راستی، دانش بدست را به ارث برده ای و همه علوم نیاکانت در نزد تو گرد آمده است». ابن حجر عسقلانی با همه تعصبی که دارد می گوید: «رضا (ع) از اهل علم و فضل بود».

نگارنده در کتاب پیش روی می گوید: با تکیه بر منابع تاریخی و حدیثی کهن، در کنار آثار تحقیق علمی نو - در حد توان - به بازگویی شرح حال و بازنمایی شخصیت و خصایص حضرت امام رضا (ع) بپردازد تا از این راه، به من طلب تقرب به محضر گرامی آن بزرگوار، گامی در جهت شناخت آن حضرت، به عنوان یک الگوی وارسته و شایسته جامعه اسلامی برداشته باشد.